

EDUKACJA ELIT XXI WIEKU

Kształcenie elity społecznej – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość

Natasza STARIK
Teresa WĘGLARZ
Magda WOJDYŁA-BEDNARCZYK
(redakcja naukowa)



Poznań 2016

Recenzje

prof. dr hab. Jan JACKO
dr Anna KURKIEWICZ

Projekt okładki

Joanna POPIOŁEK

Skład komputerowy

Marta WALACHOWSKA

Za jakość języka i wartość merytoryczną odpowiedzialność ponosi autor artykułu.

Copyright©2016by



Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa
All rights reserved

ISBN 978-83-65096-37-1



Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa
ul. Orzeszkowej 1, 60-778 Poznań
tel. 61 851 05 18
e-mail: wydawnictwo@wsb.net.pl
www.wsb.net.pl

Druk i oprawa

"ESUS" Agencja Reklamowo-Wydawnicza
ul. Wierzbicice 35, 61-855 Poznań
tel./fax. 61 835 35 36
www.esus.pl

Wydanie pierwsze
Druk ukończono w lutym 2016 r.

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Część 1 NOWE ROLE ELIT SPOŁECZNYCH WOBEC ZMIENIAJĄCEJ SIĘ RZECZYWISTOŚCI	9
<i>Problem kształcenia elity społecznej z perspektywy zapobiegania przestępczości</i> (Małgorzata KUĆ)	11
<i>Kreowanie nowoczesnych elit samorządowych w Polsce – wymiar polityczny</i> (Marcin PIĄTEK)	21
<i>Refleksyjna edukacja akademicka edukacją elit XXI wieku</i> (Beata ŁUKASIK)	35
<i>Wrocław jako inkubator elit</i> (Jerzy BESTRY)	43
<i>Humanistyka – Don Kichot naszych czasów. Rola i znaczenie humanistyki w kształtowaniu elity społecznej</i> (Anna ALOCHNO-JANAS)	53
<i>Kreowanie współczesnych elit biznesu</i> (Teresa WĘGLARZ)	61
<i>Роль элит и политического класса в Евро-модернизации: украинский эксперимент</i> (Walentyna OPANASJUK)	75
<i>Wykształcenie jako składowa elementów nauki, wiedzy i mądrości w kształtowaniu elit intelektualnych</i> (Katarzyna ZIELIŃSKA, Tomasz ŻEBROWSKI)	87
<i>Szkoła Rycerska jako XVIII-wieczna kuźnia patriotów. Zarys dziejów</i> (Paweł SZYMKOWICZ)	99
Część 2 POTRZEBY ZAWODOWE A SPECJALIZACJA KSZTAŁCENIA	105
<i>Nauki o bezpieczeństwie wewnętrznym w szkolnictwie wyższym</i> (Paweł LABUZ)	107
<i>Współpraca Policji i Żandarmerii Wojskowej – wybrane aspekty</i> (Michał PROKOPCZYK)	113
<i>Języki obce w systemie kształcenia służb mundurowych. Wyzwania XXI wieku</i> (Agata JAGIEŁŁO)	127
<i>Zmiana i rozszerzenie karno-procesowej kompetencji Żandarmerii Wojskowej</i> (Marcin DEJA)	141
<i>Pozorne pasje i rzeczywiste potrzeby – studia wyborem studenta czy przyszłego pracodawcy?</i> (Karolina POBIEDZIŃSKA)	147

<i>Sytuacja młodych na rynku pracy a potrzeby warszawskich pracodawców</i> (Anna CZEKAŁA)	157
<i>Kwalifikacje i kompetencje absolwentów kształcenia zawodowego w zawodzie technik informatyk</i> (Paweł MATUSZCZYK)	173
<i>Studia wyższe, bezrobocie czy start do lepszego życia</i> (Paweł JANICKI)	187
<i>Polityka społeczna podmiotów państwowych wobec górników węgla kamiennego w okresie historycznego kapitalizmu oraz PRL. Problemy kształtowania się polityki rodzinnej</i> (Eugeniusz JANUŁA, Iwona GRAMATYKA)	197
<i>Wpływ migracji na bezpieczeństwo systemu emerytalnego ludności w Polsce</i> (Eugeniusz JANUŁA, Teresa WĘGLARZ)	211
<i>Sport i kultura fizyczna jako element kształtowania więzi społecznej – na przykładzie miasta Zabrze</i> (Józef KUBICA)	227
<i>Perspektywy postępu cywilizacyjnego w świetle raportów „Klubu Rzymskiego” oraz wizji społeczeństwa „Trzeciej Fali”</i> (Eugeniusz JANUŁA)	237
<i>Mimikra jako zjawisko społeczne występujące wśród współczesnych adolescentów – pozytywne i negatywne aspekty bycia społecznym kameleonem</i> (Magdalena MAZUR)	249
<i>Wpływ kontroli prędkości na poprawę stanu bezpieczeństwa w ruchu drogowym w mieście Gliwice</i> (Bartosz PASKA)	257
<i>Wpływ wybranych patologii społecznych na poczucie bezpieczeństwa obywateli w dzielnicy Rybnika Maroko-Nowiny</i> (Aleksandra SZLUFIK)	267
<i>Noty o autorach</i>	277

CONTENTS

Introduction	7
Chapter 1 NEW ROLE OF SOCIAL ELIT AGAINST CHANGING REALITY	9
<i>The problem of the social elite education from the perspective of crime prevention</i> (Małgorzata KUĆ)	11
<i>Creation of modern elites in Poland- the political dimension</i> (Marcin PIĄTEK)	21
<i>Relexive academic education - education of 21st cenury elite</i> (Beata ŁUKASIK)	35
<i>Wroclaw as an incubator for the elite</i> (Jerzy BESTRY)	43
<i>The humanities – Don Kichot of our times. A function and significance of the humanities in shaping of the social elite</i> (Anna ALOCHNO-JANAS)	53
<i>Business creation of contemporary elits</i> (Teresa WĘGLARZ)	61
<i>The role of elite and political class in the Euro-modernization: Ukrainian experiment</i> (Walentyna OPANASJUK)	75
<i>Education as a component of elements science knowledge and intelligence in formation the intellectual elite</i> (Katarzyna ZIELIŃSKA, Tomasz ŻEBROWSKI)	87
<i>School of Knights as the eighteenth-century the forge of patriots. Outline History</i> (Paweł SZYMKOWICZ)	99
Chapter 2 PROFESSIONAL NEEDS AND SPECIALISATION OF EDUCATION	105
<i>Theories about the internal security in the higher education</i> (Paweł ŁABUZ)	107
<i>The cooperation of the Police and Military Police - chosen aspects</i> (Michał PROKOPCZYK)	113
<i>Foreign languages in the education system of uniformed services. Challenges of the XXI century</i> (Agata JAGIEŁŁO)	127
<i>Change and extension of the criminal-process competence of the Military Police</i> (Marcin DEJA)	141
<i>Seeming passions and real needs – Studies, choice of student or future employer?</i> (Karolina POBIEDZIŃSKA)	147

<i>The young people situation on the labor market and the needs of employers in Warsaw</i> (Anna CZEKAŁA)	157
<i>Qualifications and skills training graduates training in profession IT specialist</i> (Paweł MATUSZCZYK)	173
<i>Higher education, unemployment or start for better life</i> (Paweł JANICKI)	187
<i>Social policy of state entities against black coal miners in the period of historical capitalism and the PRL. Problems of shaping of family policy</i> (Eugeniusz JANUŁA, Iwona GRAMATYKA)	197
<i>Impact of migration in state pension system in Poland</i> (Eugeniusz JANUŁA, Teresa WĘGLARZ)	211
<i>Sport and physical culture as an element of shaping of social bonds - on example of the Zabrze city</i> (Józef KUBICA)	227
<i>Perspectives for civilization progress in the light of reports "Rome's Club" and a vision of society "Third Wave"</i> (Eugeniusz JANUŁA)	237
<i>Mimicry as a social phenomenon occur within the contemporary adolescents – positive and negative aspects of being a social chameleon</i> (Magdalena MAZUR)	249
<i>Influence of speed control for the improvement of traffic safety in the city of Gliwice</i> (Bartosz PASKA)	257
<i>Influence of selected social pathologies on sense of security of citizens in the district of Rybnik Morocco-Nowiny</i> (Aleksandra SZLUFIK)	267
Notes on authors	277

Wstęp

Podjęcie kwestii problematyki elit społecznych jest efektem poszukiwania wzorów aksjonormatywnych, jak i osobowych na różnych płaszczyznach życia społecznego.

Etymologicznie słowo elity wywodzi się z dwóch języków, z francuskiego *élite*, które oznacza wybór, wybrańców. Równocześnie korzeni tego słowa możemy doszukać się także w języku łacińskim, gdzie termin *eligere* należy rozumieć jako wybierać.¹

W klasycznym rozumieniu słowo elity należy pojmować jako osoby godne naśladowania, posiadające zespół pożądanых w danej grupie społecznej cech osobowościowych, wyróżniających się szczególnymi dokonaniem w danej dziedzinie.²

Ze względu na istotną w dzisiejszych czasach edukację elit XXI wieku, tegoroczny tom monografii został poświęcony pojęciu kształcenia elity społecznej w kontekście czasowym, w odniesieniu do przeszłości, teraźniejszości i przyszłości.

Pochylając się nad terminem kształcenia (jednym z najmniej przejrzystych pojęć pedagogicznych), którego znaczenie zmieniało się na przestrzeni wieków należy podkreślić, iż w dzisiejszych czasach termin ten nie odnosi się jedynie do sfery intelektualnej, ale także do sfery duchowej, osobowościowej, emocjonalnej i praktycznego działania.³

Autorzy artykułów monografii naukowej podejmują próbę odniesienia się do kształcenia elity społecznej. Próbują znaleźć odpowiedź, w jaki sposób kształcić elity XXI wiek, tak, aby posiadały odpowiednie wykształcenie, wiedzę, umiejętności oraz cechy osobowości. Jednocześnie zadając pytanie *Jaki jest, bądź jaki powinien być Wybraniec XXI wieku?*

Tom monografii pokonferencyjnej rozpoczyna rozdział *Nowe role elit społecznych wobec zmieniającej się rzeczywistości*; wprowadza on czytelnika w problematykę elit społecznych. Zwraca uwagę na ewaluację pojęcia elit oraz dostosowania go do potrzeb XXI wieku. Autorzy poszczególnych artykułów podejmują między innymi problemy związane z kształceniem współczesnych elit, tak, aby jak najlepiej były dostosowane do dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społecznej XXI wieku.

Autorzy w rozdziale drugim, *Potrzeby zawodowe a specjalizacja kształcenia* podejmują trudny dyskurs dostosowania kierunków kształcenia do potrzeb i wymagań współczesnych pracodawców.

Wszystkim Autorom tekstów, które znalazły się w naszej monografii serdecznie dziękujemy za teoretyczne i praktyczne rozważania. Słowa podziękowania kierujemy także do Recenzentów niniejszego tomu, do dr Anny KURKIEWICZ, prof. WSB oraz do prof. dr hab. Jana JACKO.

Natasza STARIK
Teresa WĘGLARZ
Magda WOJDYŁA-BEDNARCZYK

¹ W. Sokół, M. Żmigrodzki, *Elity polityczne* (w:) Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce, B. Szmulik, M. Żmigrodzki (red.). Lublin 2010, s. 455

² B. Szacka, *Wprowadzenie do socjologii*. Warszawa 2003, s. 412

³ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*. Warszawa 2007, s. 200-203

Część 1

NOWE ROLE ELIT SPOŁECZNYCH WOBEC ZMIENIAJĄCEJ SIĘ RZECZYWISTOŚCI

Małgorzata KUĆ

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu

PROBLEM KSZTAŁCENIA ELITY SPOŁECZNEJ Z PERSPEKTYWY ZAPOBIEGANIA PRZESTĘPCZOŚCI

Wstęp

Artykuł podejmuje problem kształcenia elity społecznej widziany w perspektywie zapobiegania przestępczości. Kształcenie elity społecznej jest traktowane jako jeden z warunków prawidłowego rozwoju społecznego i czynnik zmniejszający prawdopodobieństwo wystąpienia w społeczeństwie zjawisk niepożądanych, takich jak: przestępczość oraz inne przejawy patologii społecznej, takie jak, np. niedostosowanie społeczne, uzależnienia, samobójstwa. Kształcenie elity społecznej jest uznane za warunek pełnego i twórczego rozwoju jednostki i społeczeństwa, a obecność elit w społeczeństwie za czynnik antykryminogeny.¹

Poszukiwanie przyczyn przestępstwa i przestępczości odbywa się w świetle analizy cech osobowości sprawcy przestępstwa oraz cech środowiska społecznego, w jakim sprawca wzrastał, wychowywał się i w jakim żyje.²

Przestępczość jest skrajną postacią nieprzystosowania społecznego jednostki, dowodem na wyraźny konflikt relacji: jednostka – społeczeństwo w zakresie aksjonormatywnych podstaw i dokonywanych na ich tle wyborów zachowania.

Przestępczość, będąc zjawiskiem społecznym, zależy w sposób bezpośredni od społeczeństwa. Społeczeństwo ma także kluczowe znaczenie w przeciwdziałaniu przestępczości. Instytucjonalna i pozainstytucjonalna kontrola społeczna wpływa na poziom bezpieczeństwa oraz poczucie bezpieczeństwa poszczególnych osób i grup społecznych.

1. Definicja pojęcia „elita”

Problem elit społecznych (ich definiowania, teorii, klasyfikacji) jest przedmiotem licznych badań naukowych.³ Na przestrzeni czasu i wobec zmian dokonujących się w kulturze, rola elit społecznych uległa zmianie. Pojawiają się nowe kategorie elit i nowe znaczenie kategorii elit już znanych.

Według Słownika Wyrazów Obcych, elita (fr. *élite* – „wybór”, „wybrańcy”, *élire* –

¹ Czynnik antykryminogeny – element, okoliczność (cecha), która powstrzymuje przed popełnieniem przestępstwa czy wzrostem przestępczości, zmniejsza prawdopodobieństwo przestępstwa/przestępczości – M. Kuć, *Leksykon kryminologii*. Warszawa 2015, s. 24. Czynniki antykryminogenne można kategoryzować, mając na względzie różne kryteria podziału, są wśród nich czynniki: 1) biologiczne; 2) psychiczne; 3) społeczne; 4) organizacyjne – Ibidem, s. 24

² Zob. Szerzej – M. Kuć, *Społeczne uwarunkowania przestępczości* (w:) H. Marek, A. Zduniak (red.), *Bezpieczeństwo – wielorakie perspektywy. Człowiek – społeczeństwo – państwo w sytuacjach kryzysu*. Poznań 2014, s. 71-87

³ Vide np. na ten temat: A. Szczudlińska-Kanoś, *Regionalne elity polityczne w Polsce*. Kraków 2014; W. Sokół, M. Żmigrodzki, *Elity polityczne* (w:) B. Szmulik, M. Żmigrodzki (red.) *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*. Lublin 2010; J. Sztumski, *Elity. Ich miejsce i rola w społeczeństwie*. Katowice 2014; D. Hejwosz, *Edukacja uniwersytecka i kreowanie elit społecznych*. Kraków 2010; V. Pareto, *Uczucia i działania. Fragmenty socjologiczne*, A. Kojder (red.). Warszawa 1994; Cz. Znamierowski, *Elita i demokracja*. Warszawa 1991; Cz. Znamierowski, *Elita, ustrój i demokracja. Pisma wybrane*, Warszawa 2001; M. Żyromski, *Teorie elit a systemy polityczne*. Poznań 2007

wybierać), to grupa ludzi przodujących pod względem prestiżu, kwalifikacji, władzy w danym środowisku, zespół ludzi odgradzających się od ogółu w poczuciu swojej rzeczywistej lub domniemanej wyższości pod jakimś względem.⁴ Elitarny to dostępny, wybrany, uprzywilejowany, ekskluzywny”.⁵

W definiowaniu pojęcia „elita” wskazuje się dwa podejścia badawcze. Jedno z nich pojęciem „elity” obejmuje osoby, które są najlepsze w określonej dziedzinie życia społecznego (np. elity artystyczne, polityczne, ekonomiczne, sportowe, naukowe), drugie natomiast utożsamia elitę z władzą polityczną (elita władzy, elita polityczna).⁶

Elita to zbiór osób:⁷

- 1) które zajmują kluczowe pozycje w strukturze władzy;
- 2) które zajmują najwyższe miejsce na skali autorytetu lub prestiżu ze względu na posiadanie pewnych kwalifikacji lub właściwości;
- 3) które zajmują najwyższe miejsce na skali autorytetu lub prestiżu ze względu na pewne tradycyjne wartości, które są w niej pielęgnowane (elity lokalne czy środowiskowe).

Pojęciem elity obejmuje się kategorię osób wyróżnionych (przez innych na podstawie pozytywnej oceny ich cech, umiejętności itp.), czy wyróżniających się (w znaczeniu pozytywnym, ze względu na swoje cechy) w społeczeństwie. Osoby należące do elity obdarzone są największymi zdolnościami, mają największe osiągnięcia w danej dziedzinie.⁸

G. Dutkiewicz dokonując rozważań na temat elit podkreśla, że „(...) w badaniach nad elitami zwraca się uwagę, że pierwsze koncepcje charakteryzowały elitę jako wąską, świadomą swych celów i interesów grupę społeczną, rządzącą resztą społeczeństwa. Koncepcje te jednak, przestały odpowiadać cechom nowoczesnych społeczeństw i kolejne koncepcje ukazywały elitę w kategoriach zbioru społecznego, gdzie występuje różnorodność elit i konkurencja pomiędzy poszczególnymi elitami o miejsce w społeczeństwie”.⁹

Próba poszukiwania istoty zjawiska elit w społeczeństwie, na podstawie jej znaczenia w literaturze przedmiotu, pozwala wskazać dwa sposoby jej rozumienia: stratyfikacyjny i instytucjonalny.¹⁰ Wykorzystanie pierwszego rozumienia prowadzi do określenia elity przez ukazanie cech jej położenia społecznego (władza, bogactwo, walory intelektualne, prestiż oraz wspólnych treści świadomości (poczucie przynależności do elity)).¹¹ Instytucjonalny wymiar dookreśla elitę przez pryzmat instytucji społecznych, dostrzega w niej „grupę ludzi wyodrębnioną na podstawie kryterium udziału w procesach podejmowania decyzji państwowych oraz wyróżnia elity zajmujące najwyższą pozycję w instytucjach władzy i organizacjach politycznych”.¹²

Według G. Dutkiewicz, „elita to wyodrębniona grupa przywódcza, stanowiąca

⁴ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. Warszawa 1989, s. 145

⁵ Ibidem, s. 145

⁶ M. Żyromski, *Teorie elit...*, op. cit., s. 21

⁷ J. Sztumski, *Elity. Ich miejsce...*, op. cit., s. 18-19

⁸ V. Pareto, *Uczucia i działania...*, op. cit.

⁹ G. Dutkiewicz, *O pojęciu i istocie zjawiska elit*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych” Kwartalnik 3/2012, s. 182

¹⁰ Ibidem, s. 182

¹¹ Ibidem, s. 182

¹² Ibidem, s. 182

wzór dla reszty społeczeństwa, kierująca życiem społecznym oraz określająca i wpływająca na kierunek jego rozwoju (...) elita to grupa ludzi wyłoniona ze względu na wyjątkowe cechy tylko jej dostępne. Nie da się jednak wyróżnić tych cech, wartości czy jednej kategorii elit, które określałyby wszystkie osoby należące do elity. To od rozwoju społeczeństw i od okresu historycznego zależą cechy, jakie skłonni jesteśmy uznawać za wyjątkowe”.¹³

2. Pojęcie zapobiegania przestępczości

Zapobieganie przestępczości (profilaktyka kryminalna)¹⁴ to „zespół przedsięwzięć o charakterze naukowym, prawnym, organizacyjnym, których celem jest eliminowanie przestępczości z życia społecznego poprzez likwidację przyczyn przestępczości i/lub redukcję jej skutków”.¹⁵ W tym znaczeniu jest to tzw. profilaktyka uprzedzająca (działania podejmowane przed pojawieniem się przestępczości, nastawione na eliminowanie jej przyczyn), z drugiej natomiast – tzw. profilaktyka objawowa (działania podejmowane w celu usunięcia lub redukcji skutków przestępczości).

Zapobieganie przestępczości odbywa się w ramach kontroli społecznej rozumianej jako:

- 1) „czynnik powstrzymujący jednostkę przed zachowaniami nonkonformistycznymi (w tym także przestępczymi)”,¹⁶
- 2) działalność, która zmierza do podporządkowania członków społeczeństwa normom grupowym, tj. takim regułom zachowania, które określają, jakie zachowanie jest: nakazane, zakazane, uprawnione.¹⁷

Kontrola społeczna występuje w postaci sformalizowanej i niesformalizowanej.

Sformalizowana kontrola społeczna to taka, która jest regulowana systemem norm określających: kto, wobec kogo oraz jakimi środkami wpływa na przestrzeganie norm grupowych. W tym znaczeniu kontrola społeczna jest wykonywana przez agendy ochrony prawnej (Policja, prokuratura, sąd, Inspekcja Celna, Straż Graniczna) oraz agendy ochrony pozaprawnej (np. organizacje społeczne, instytucje religijne realizując zadania wychowawcze).

Niesformalizowana kontrola społeczna funkcjonuje bez legitymacji nadanej w drodze normatywnej określoności, w rozumieniu przypisanym pojęciu kontroli sformalizowanej. Przykładem aktywności profilaktycznej realizowanej w drodze nieformalnej kontroli społecznej jest tzw. sąsiedzka czujność – zapobiegawcza rola społeczności lokalnych, której zadaniem jest sygnalizowanie zagrożenia

¹³ Ibidem, s. 182

¹⁴ Profilaktyka kryminalna, obok w/w wyjaśnienia, to także dział kryminologii, który zajmuje się opracowywaniem środków zapobiegania przestępczości: M. Kuć, *Kryminologia*. Warszawa 2013, s. 4. „Kryminologię interesują nie tylko etiologia przestępstwa, przestępcy i przestępczości, lecz również wszelkie czynniki przeciwdziałające powstaniu i rozwojowi tych zjawisk, a więc mające charakter profilaktyczny”: W. Świda (red.), *Kryminologia*. Warszawa 1977, s. 15. Prowadzone w tym celu badania obejmują analizę systemu wychowania, funkcjonowanie oświaty i kultury, ośrodków upowszechniania informacji, skuteczności polityki karnej: B. Hołyst, *Kryminologia*. Warszawa 2007, s. 29. Profilaktyczno-kryminalne ukierunkowanie badań zakłada konieczność wykorzystania wyników badań etiologiczno-kryminalnych i fenomenologiczno-kryminalnych pod względem przedmiotowym obejmując szerokie spektrum czynników i problemów z zakresu „(...) polityki społecznej, które usuwają, hamują lub uniemożliwiają powstanie zjawisk kryminalnych” W. Świda (red.), *Kryminologia...*, op. cit., s. 15

¹⁵ M. Kuć, *Leksykon...*, op. cit., s. 261

¹⁶ Ibidem, s. 55

¹⁷ M. Kuć, *Kryminologia...*, op. cit., s. 160

przestępstwem oraz przekazywanie informacji o jego popełnieniu agendum ochrony prawnej.¹⁸

3. Strategie działań zapobiegawczych

Zapobieganie przestępczości opiera się na strategii destruktywnej i/lub strategii kreatywnej.

Strategia destruktywna zakłada niszczenie przejawów przestępczości, jej realizacja polega na uruchomieniu działań bezpośrednio wymierzonych przeciwko zwalczanym zjawiskom. Strategia ta oparta jest na wykorzystywaniu przymusu, zwalczając zachowania niezgodne z prawem, wykorzystuje metody represyjne, ma charakter następczy wobec zachowania, na które reaguje (np. przestępstwo) – jest reakcją na to zachowanie.¹⁹

Strategia kreatywna opiera się na podejmowaniu takich działań pożądanых, aby wypierały one przestępczość lub nie pozostawiały dla niej miejsca.²⁰ Strategia ta zakłada działania konstruktywne (pozytywne, pożądane), jej istotą jest stosowanie zachęty, a nie przymusu, wykorzystuje metody nierepresyjne, promuje zachowania zgodne z prawem, ma charakter uprzedni wobec zjawiska przestępczości, jest prospektywna.²¹

Cechą różnicującą w sposób podstawowy strategię kreatywną i destruktywną są metody wykorzystywane do zwalczania przestępczości.²²

Do metod strategii destruktywnej należą: uniemożliwianie, wytłumianie, zagrażanie.

Uniemożliwianie to działania polegające na utrudnianiu (ograniczaniu) lub pozbawianiu możliwości (eliminowaniu) aktywności przestępczej, np. stosowanie zabezpieczeń pomieszczeń przed kradzieżami (alarmy, monitoring, szyby i drzwi antywłamaniowe), wymierzanie kary pozbawienia wolności (w wyniku izolacji penitencjarnej sprawca jest pozbawiony możliwości realizacji zachowań przestępczych).

Wytłumianie polega na reagowaniu sankcją na zachowanie przestępcze, co ma doprowadzić do zmniejszenia negatywnych skutków zaistniałego przestępstwa, „wytłumienia”, „złagodzenia” jego następstw przez ukaranie sprawcy. Zagrażanie to zapowiadanie negatywnej reakcji na zachowanie przestępcze realizowane za pomocą ustawowego zagrożenia karą.

Do metod strategii kreatywnej należą: szkolenie, przekonywanie, propaganda, informowanie, przetwarzanie.

Szkolenie to przekazywanie wiedzy i umiejętności w określonych dziedzinach. Przykładem takiej metody jest np. szkolenie na temat skutecznego poszukiwania pracy czy radzenia sobie ze stresem, które może eliminować czynniki kryminogenne (w podanym przykładzie – odpowiednio w postaci bezrobocia czy agresji).

Przekonywanie polega na przedstawianiu argumentów, które przemawiają za wyborem określonego zachowania. Metoda ta zakłada kompleksowe uzasadnienie słuszności zachowania, które ma być efektem jej stosowania.

Propaganda to rodzaj oddziaływania na zachowanie człowieka, który odwołuje

¹⁸ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*. Gdańsk 2007, s. 459 i nast.

¹⁹ M. Kuć, *Kryminologia...*, op. cit., s. 161

²⁰ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, op. cit., s. 469-470

²¹ M. Kuć, *Kryminologia*, op. cit., s. 161

²² J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, op. cit., s. 472-473

się do jego emocji i wpływa na podświadomość.

Informowanie to metoda działań kreatywnych, która polega na przekazywaniu wiadomości uzupełniających ten zakres wiedzy, jaki został przedstawiony za pomocą innych metod.

Przetwarzanie – to wprowadzanie takich zmian w środowisku, które sprzyjają zachowaniom zgodnym z prawem.

Metody strategii kreatywnej mają bardzo szerokie spektrum oddziaływania. Obejmując całość potrzeb w zakresie edukacji oraz promowania prospołecznych postaw i zachowań. Metody te ukierunkowują w stronę rozwiązań pozytywnych, zgodnych ze społecznymi oczekiwaniami i nie stanowią naruszenia dóbr chronionych prawem. Metody strategii kreatywnej przekazują informacje o tym, jak zaspokajać potrzeby (podstawowe i rozwojowe), jak realizować aspiracje oraz jak dążyć do społecznego awansu w zgodności z obowiązującym systemem aksjonormatywnym. Strategia kreatywna, opierając się na metodach edukacji i wychowania, wykorzystuje efekt prawidłowej socjalizacji jako podstawę zachowań społecznie aprobowanych i zgodnych z prawem. Działania podejmowane w ramach realizacji założeń strategii destruktywnej powinny być natomiast stosowane jako uzupełnienie działań strategii konstruktywnej i dopiero w ostateczności, gdy metody strategii kreatywnej są niewystarczające, do eliminowania zjawisk niepożądanych.²³

W ocenie strategii destruktywnej i kreatywnej da się wskazać mocne i słabe strony. Mocną stroną strategii destruktywnej jest to, że wykorzystanie jej metod pozwala szybciej eliminować zjawisko przestępczości. Odgrywa ona jednak mniejszą rolę w kształtowaniu pozytywnej świadomości społecznej, ukierunkowanej na zachowania zgodne ze społecznymi i prawnymi standardami, która mogłaby skutecznie działać likwidując zagrożenie przestępczością już na etapie występowania czynników kryminogennych.

Strategia kreatywna natomiast, zorientowana na budowanie przekonań na temat słuszności zachowania zgodnego z prawem oraz pozytywnych postaw wobec porządku społecznego i prawnego, pozwala osiągać zakładane cele na wcześniejszym etapie zagrożenia. Jej większa skuteczność w zapobieganiu przestępczości opiera się na tym, że kształtując świadomość prowadzi do wytwarzania indywidualnych mechanizmów powstrzymujących przed zachowaniami antyspołecznymi i przestępczymi. Tworząc alternatywy dla zachowania przestępczego, zmniejsza jego atrakcyjność, a także wpływa na ograniczenie motywacji do działania przestępczego.

Wykorzystanie założeń i metod strategii kreatywnej powinno opierać się na polityce społecznej, nastawionej na wzmocnienie i ochronę tych wartości, które stanowią podstawę porządku normatywnego oraz stabilnych zasad finansowania. Jej długofalowość wymaga konsekwencji w postaci zapewnienia ciągłości finansowania i zaplecza organizacyjnego stanowiących istotę jej działań.

Przyjęcie określonych założeń strategii kreatywnej i destruktywnej w zapobieganiu przestępczości odbywa się w ramach realizowanej w danym państwie polityki kryminalnej, której najbardziej czytelnym odzwierciedleniem jest sformalizowana reakcja na przestępczość. Ma ona trójetapowy charakter z wyraźnym podziałem na: etap działań legislacyjnych, etap realizacyjno-represyjny,

²³ A. Kossowska, *Zapobieganie przestępczości w Polsce w latach 90. – perspektywa kryminologiczna*, (w:) J. Czapska, H. Kury (red.), *Mit represyjności*. Kraków 2002, s. 598

etap wykonawczy.²⁴

Na etapie legislacyjnym następuje określenie norm, których naruszenie zagrożone jest sankcją karą.

Etap realizacyjno-represyjny cechuje stosowanie przepisu prawno-karnego, co odbywa się w ramach procesu karnego. Na tym etapie dochodzi do ustalenia: czy zostało popełnione przestępstwo, kto popełnił przestępstwo, jaką karę wymierzyć sprawcy przestępstwa.

Etap wykonawczy natomiast jest to zespół działań związanych z wykonaniem sankcji orzeczonej przez sąd.

Decyzja o kształcie i treści sformalizowanej reakcji na przestępczość jest ściśle uzależniona od postrzegania istoty kary i jej celów. Kara kryminalna jest podstawowym środkiem, za pomocą którego państwo reaguje na popełnienie przestępstwa. Wymierzając karę sprawcy przestępstwa (odpłata), czyni to w określonym celu. Kara ma zapobiec popełnianiu przestępstw. Zapobiegawczy (prewencyjny) cel kary wyraża się w postaci prewencji generalnej oraz prewencji indywidualnej. Prewencja generalna (zapobieżenie ogólne) polega na powstrzymaniu ogółu ludzi od popełniania przestępstw. Prewencja indywidualna (zapobieżenie szczególne) polega natomiast na takim oddziaływaniu, aby osoba ukarana za przestępstwo nie popełniła ponownie przestępstwa.

Proporcje celów kary w zakresie prewencji generalnej i indywidualnej inaczej rozkładają się w płaszczyźnie ustawowego zagrożenia karą oraz stosowania ustawy karnej.

W płaszczyźnie ustawowego zagrożenia karą (zagrożenia karą w przepisie prawa karnego) najważniejszym celem jest prewencja generalna. Zagrożenie karą stanowiąc zapowiedź dolegliwości w przypadku naruszenia prawa, ma wzbudzić motywację do zachowań zgodnych z prawem. Ten cel kara realizuje poprzez: odstraszanie (negatywna prewencja generalna) oraz wpływ wychowawczy (pozytywna prewencja generalna). Odstraszanie polega na takim oddziaływaniu wizją kary określonej w ustawie, aby powstrzymać potencjalnych sprawców przed popełnieniem przestępstwa. W tym przypadku przyjmuje się, że strach przed karą, która zawsze stanowi jakąś dolegliwość dla sprawcy, może być skutecznym czynnikiem powstrzymującym przed naruszeniem prawa. Wychowawczy wpływ kary polega natomiast na kształtowaniu świadomości na temat potrzeby przestrzegania porządku prawnego oraz postawy szacunku wobec wartości chronionych przez prawo karne.

Zwraca się uwagę, że ogólnoprewencyjny cel kary powinien być przede wszystkim celem wychowawczym, to oddziaływanie wychowawcze ma dominować w zakresie powstrzymania ogółu obywateli przed zachowaniami naruszającymi państwowy porządek normatywny.

Cechą etapu stosowania ustawy karnej jest natomiast prewencja specjalna (zapobieżenie szczególne). Zapobieżenie ponownemu popełnieniu przestępstwa przez sprawcę realizowane jest poprzez: odstraszanie, uniemożliwianie popełnienia przestępstwa, wychowanie w respekcie dla nakazów i zakazów prawa karnego. Odstraszanie polega na wzbudzeniu w sprawcy strachu przed poniesieniem dolegliwości zawartej w karze, która grozi za przestępstwo. Uniemożliwianie popełnienia przestępstwa oznacza pozbawienie lub ograniczenie sposobności do

²⁴ J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia...*, op. cit., s. 473-474

ponownego popełnienia przestępstwa. Wychowanie w respekcie dla nakazów i zakazów prawa karnego (wychowawczy, resocjalizacyjny, poprawczy cel kary) oznacza, że kara może poprawić sprawcę, tj. skorygować u niego te postawy, które nie sprzyjają poprawnemu zachowaniu).²⁵ Wychowanie jest w tym zakresie z jednej strony eliminowaniem u sprawcy cech i zachowań nieprawidłowych (np. agresji, buntu), z drugiej natomiast – nadbudową, uzupełnieniem jego stylu zachowania o pożądane wzorce, których zabrakło w procesie socjalizacji mającej miejsce przed przestępstwem.

4. Rola kształcenia elit w zapobieganiu przestępczości

Elity społeczne (w znaczeniu elit władzy, elit intelektualnych, wychowawczych) są obecne na wszystkich etapach zapobiegania przestępczości w ramach realizacji założeń strategii destruktywnej oraz strategii kreatywnej.

Elity władzy decydują o treści prawa na etapie jego tworzenia (w ramach działań legislacyjnych), a z racji zajmowania stanowisk w różnych strukturach instytucjonalnych, są także uczestnikami procesu stosowania prawa.

Kształcenie elit społecznych, rozumiane jako zorganizowane, świadome, systemowe przekazywanie wiedzy (ogólnej czy specjalistycznej), umiejętności i wartości moralnych, jest jednym z warunków prawidłowego rozwoju społecznego i wartość (czynnik) zmniejszający prawdopodobieństwo wystąpienia w społeczeństwie zjawisk niepożądanych, takich jak przestępczość czy inne przejawy patologii społecznej.

Dobrze wykształcone elity, o wysokich kompetencjach merytorycznych i moralnych, będąc elementem zinstytucjonalizowanego zapobiegania przestępczości, a także oddziaływania profilaktycznego w ramach nieformalnej kontroli społecznej, dają większą rękomię skuteczności systemu walki z przestępczością.

Sposobem przeciwdziałania przestępczości jest zapobieganie powstawaniu zjawisk i środowisk kryminogennych oraz pozytywne oddziaływanie na takie środowiska, w celu redukcji negatywnych skutków działalności przestępczej. Rola elit jest w tym zakresie niewątpliwa. Siłą rzeczywistego autorytetu, odzwierciedlającego wartości prospołeczne, mogą efektywnie wpływać na środowisko eliminując zagrożenia kryminogenne, co najlepiej widoczne jest w charakterystyce metod strategii kreatywnej zapobiegania przestępczości.

Zakończenie

Przestępczość powstaje na gruncie określonego rodzaju wpływu społecznego, który w połączeniu z indywidualnymi cechami jednostki prowadzi do zachowania wykraczającego poza normy prawno-karne i społeczne.

Rodzaj wpływu społecznego i siła jego oddziaływania na jednostkę dokonującą aksjonormatywnych wyborów jest zależna od czynników kryminogennych środowiska społecznego, w którym jednostka ta przebywa w określonym czasie (dzieciństwa, okresu dorastania, dorosłości). Różny jest zakres oddziaływania czynników o charakterze kryminogennym, a także różna jest indywidualna odporność jednostki na treść przekazu społecznego. Niezależnie jednak od tak rozumianych zróżnicowanych uwarunkowań o charakterze osobowościowym

²⁵ A. Grześkowiak (red.), *Prawo karne*. Warszawa 2009, s. 166-168

i środowiskowym, kształcenie elit społecznych należy uznać za istotny element zapobiegania przestępczości oraz innym przejawom patologii społecznej.

Streszczenie

Artykuł opisuje problem kształcenia elity społecznej z perspektywy zapobiegania przestępczości. W artykule, elity społeczne są traktowane jako czynnik antykryminogeny. Kształcenie elity społecznej widziane jest jako istotny element zapobiegania przestępczości. Szczególna rola elit społecznych jest widoczna w strategii kreatywnej zapobiegania przestępczości.

Słowa kluczowe: elita społeczna, przestępstwo, uwarunkowania przestępczości, zapobieganie przestępczości, czynnik kryminogeny

Summary

The article describes the problem of the social elite education from the perspective of crime prevention. In article, social elites are treated as anti criminogenic factor. Education social elite is seen as an important element in the prevention of crime. The special role of social elites is evident in the creative strategy for crime prevention.

Key words: social elite, crime, determinants of crime, crime prevention, criminogenic factor

Bibliografia

1. Błachut J., Gaberle A., Krajewski K., *Kryminologia*. Gdańsk 2007
2. Dutkiewicz G., *O pojęciu i istocie zjawiska elit*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych Kwartalnik” 3/2012
3. Gaberle A., *Nierozłączna triada. Przestępczość. Przestępca. Społeczeństwo*. Gdańsk 2003
4. Grześkowiak A. (red.), *Prawo karne*. Warszawa 2009
5. Hejwosz D., *Edukacja uniwersytecka i kreowanie elit społecznych*. Kraków 2010
6. Hołyst B., *Kryminologia*. Warszawa 2007
7. Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. Warszawa 1989
8. Kossowska A., *Zapobieganie przestępczości w Polsce w latach 90. – perspektywa kryminologiczna* (w:) J. Czapska, H. Kury (red.) *Mit represyjności*. Kraków 2002
9. Kuć M., *Kryminologia*. Warszawa 2013
10. Kuć M., *Zapobieganie przestępczości i innym przejawom patologii społecznej. Wybrane zagadnienia* (w:) W. Lis (red.), *Bezpieczeństwo państwa. Zagadnienia podstawowe*. Lublin 2014
11. Kuć M., *Społeczne uwarunkowania przestępczości* (w:) H. Marek, A. Zduniak (red.), *Bezpieczeństwo – wielorakie perspektywy. Człowiek – społeczeństwo – państwo w sytuacjach kryzysu*. Poznań 2014
12. Kuć M., *Leksykon kryminologii*. Warszawa 2015
13. Pareto V., *Uczucia i działania. Fragmenty socjologiczne*, A. Kojder (red.). Warszawa 1994
14. Sokół W., Żmigrodzki M., *Elity polityczne* (w:) B. Szmulik, M. Żmigrodzki (red.) *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*. Lublin 2010

15. Szabo D., *Kryminologia i polityka kryminalna*. Warszawa 1987
16. Szamota-Saeki B., *Pozytywna prewencja ogólna w nauce niemieckiej. Wybrane koncepcje*, „Arch. Krym” 2003-2004, t. XXVII
17. Szczudlińska-Kanoś A., *Regionalne elity polityczne w Polsce*. Kraków 2014
18. Sztumski J., *Elity. Ich miejsce i rola w społeczeństwie*. Katowice 2014
19. Świda W. (red.), *Kryminologia*. Warszawa 1977
20. Wróblewski B., *Zarys polityki karnej*. Wilno 1922
21. Znamierowski Cz., *Elita i demokracja*. Warszawa 1991
22. Znamierowski Cz., *Elita, ustrój i demokracja. Pisma wybrane*. Warszawa 2001
23. Żyromski M., *Teorie elit a systemy polityczne*. Poznań 2007

Marcin PIĄTEK

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa w Poznaniu
Wydział Studiów Społecznych w Gliwicach

KREOWANIE NOWOCZESNYCH ELIT SAMORZĄDOWYCH W POLSCE – WYMIAR POLITYCZNY

1. Wymiar definicyjny

W społeczeństwie bardzo często używane jest słowo „elita” w potocznym rozumieniu jako grupa osób lepszych ze względu na swoje ponadprzeciętne przymioty, których nie mogą mieć z różnych względów inni członkowie danej zbiorowości. Ta wyjątkowość przekładająca się z reguły na określone gratyfikacje o charakterze wymiernym i niewymiernym w społeczeństwie, pomimo dość ograniczonego charakteru, jest pożądaną wartością, o której uzyskanie starają się różne jednostki, grupy upatrując w tym sens swojego zaistnienia w relacjach społecznych lub też jedyną możliwość rozwoju osobowego, a przede wszystkim zawodowego.

Jak słusznie zauważa Gracjana Dutkiewicz: „Społeczne zapotrzebowanie na elity oraz wiara pokładana w elitach, że to te grupy wyróżniane pod względem intelektualnym poprzez przypisywane im zalety, mądrości czy cnoty i o wybitnych cechach osobistych, są w stanie podolać problemom współczesności i przezwyciężyć narastające kryzysy, spowodowało, że termin elita jest rozpowszechniany i bardzo często używany, nie tylko przez badaczy elit, polityków czy dziennikarzy, ale i przez zwykłych ludzi”.¹

Upowszechniona dzisiaj forma znaczeniowa tego wyrazu ma silne uzasadnienie historyczne. Etymologicznie słowo to wywodzi się z języka francuskiego „d'ellite” i oznacza „doborowy, wyśmienity, najprzedniejszy”. Słowo „elita” rozpowszechniło się w XVII w., jednakże zinternalizowało się w kulturze języka w Anglii i Francji w XVII/XVIII w. Wówczas to pojęciem tym opisywano dobra najbardziej pożądane, jak np. śmietanka, wino.²

Znaczenia społeczno-politycznego słowo „elita” nabrało w XIX w., kiedy tym pojęciem zaczęto określać grupę ludzi wyróżniających się pewnymi cechami na tle całego społeczeństwa, w tym skupiającą władzę w państwie, tzw. „śmietankę towarzyską”.³

Wg Janusza Sztumskiego cechami tymi były wartości wysoko cenione i pożądane w społeczeństwie, tj.:

- arystokratyczny rodowód,
- posiadanie bogactwa,
- osiągnięcia w nauce lub kulturze,
- wpływ w życiu politycznym lub gospodarczym.⁴

W nauce definicyjnie słowo „elita” zostało określone i rozpowszechnione na przełomie XIX i XX w. przez Vilfredo Pareto i Gaetano Moscę.

¹ G. Dutkiewicz, *O pojęciu i istocie zjawiska elit*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych,” Kwartalnik 3/2012, s. 175

² A. Szczudlińska-Kanoś, *Regionalne elity polityczne w Polsce*. Kraków 2013, s. 2

³ J. Sztumski, *Elity ich miejsce i rola w społeczeństwie*. Katowice 2007, s. 10-11

⁴ J. Sztumski, *Metodologiczne problemy systemowej analizy społeczeństwa*. Katowice 1987, s. 57

Jak zauważa Janusz Sztumski: „Pareto posługiwał się dwiema koncepcjami elit. Pierwsza z nich odnosiła się do elit w szerokim tego słowa znaczeniu i obejmowała wszystkich ludzi, którzy w danym społeczeństwie swoją działalnością osiągają szczególne rezultaty w różnych sferach, np. w nauce, sztuce, uprawianym zawodzie itp. Tak pojętej elicie przeciwstawiał on pozostałą część społeczeństwa. Druga koncepcja w teorii elit V. Pareto odnosiła się do elity rządzącej, wyłonionej z szeroko pojmowanych elit, a więc do elity władzy. Uważał on, że społeczeństwo dzieli się najogólniej biorąc — na pozaelitarne warstwy niższe i na warstwę wyższą, które tworzy elita dzieląca się z kolei na rządzącą i nierządzącą elitę”.⁵

Szczególnie podział elit politycznych dokonany przez V. Pareto na lisy i lwy zaczerpnięty z „Księcia” Niccolò Machiavellego zasługuje na uwagę. Autor dokonuje analizy nie tylko socjologicznej stratyfikacji elit i społeczeństwa, ale podkreśla istotne cechy osobowościowe członków elity (lis – polityk dyplomata, tolerancyjny, koncyliacyjny, korupcyjogenny, natomiast lew – polityk silny charyzmatyczny, autorytarny), które determinują system zarządzania społeczeństwem i państwem.⁶

Gaetano Mosca dzieląc społeczeństwo na dwie klasy, tj. klasę rządzącą nieliczną oraz klasę rządzoną, liczną, wyodrębnił strukturę klasy rządzącej wskazując w niej na wewnętrzny, symbiotyczny podział na elitę władzy (decydenci) i zaplecze elity (realizatorzy decyzji).⁷ Wytworzenie się elity politycznej (bo związanej ze zdobyciem i utrzymaniem władzy) było wynikiem posiadania przez tę grupę określonych atrybutów predestynujących do rządzenia, tj. dzielność, bogactwo, pochodzenie, czy też wiedza, inteligencja.

Tym samym najważniejszym rodzajem elit w społeczeństwie określano elity polityczne (poza elitami kulturalnymi, intelektualnymi, gospodarczymi itd.). Jej podstawowymi wyróżnikami były i są:

- względna homogeniczność,
- mniejszościowy charakter,
- atrybuty społecznie pożądane,
- zdolność kierowania i wpływania na społeczeństwo w różnym wymiarze czasowo-przestrzennym.

Mniejszościowy charakter elity, aby mógł być utrzymany w systemie politycznym, musiał wynikać z legitymizacji władzy tejże grupy, co w demokracji oznacza społeczną aprobatę w procesie wyborczym.

Możliwość sprawowania władzy oraz wpływ na życie polityczno-społeczno-gospodarcze powodowała i powoduje, że elity dążą do utrzymania status quo, co w konsekwencji – jak zauważa Vilfredo Pareto czy Robert Michels – doprowadza do absorpcji selektywnej najbardziej wartościowych jednostek ze społeczeństwa dających gwarancję świeżości niezbędnej do utrzymania władzy.

⁵ Z. Słowik, J. Sztumski, *O współczesnych elitach i naturze konfliktów społecznych*, <http://www.racjonalista.pl/kk.php?s=5071&k=2&PHPSESSID=u8l7k90one2k09g9t9o03uuto4> (pobrano 27.10.2015 r.); Zob. także: W. Sokół, M. Żmigrodzki, *Elity polityczne* (w:) M. Żmigrodzki, B. Szmulik (red.), *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*. Lublin 2002, s. 456

⁶ A. Szczudlińska-Kanoś, *Regionalne elity polityczne w Polsce*. Kraków 2013, s. 35; J. Pakulski, J. Wasilewski, *Cyrkulacja elit politycznych: od lisów do lwów*, „Studia Socjologiczne” 2006, s. 2

⁷ P. Jakubowski, *Elity lokalne w strukturach samorządu terytorialnego* (w:) K. Dąbrowski (red.), *Zarządzanie instytucjami obywatelskimi i samorządowymi*. Warszawa 2013, s. 145

O istotności politycznego wymiaru elit świadczy fakt, że większość budowanych definicji w tym zakresie koncentruje się na znaczeniu posiadania władzy w społeczeństwie:

1. Harold Dwight Lasswell – elity to ci, którzy sprawują najwięcej władzy (najwyższa klasa władzy),⁸
2. Anthony Giddens – klasa wyższa (klasa rządząca) w społeczeństwie,⁹
3. Ralf Dahrendorf – elity to grupy zajmujące najważniejsze pozycje w zinstytucjonalizowanych strukturach w społeczeństwie,¹⁰
4. Wojciech Sokołowski i Marek Żmigrodzki: „elita to wyodrębniona, choć niekoniecznie w sposób sformalizowany, grupa przywódcza, stanowiąca wzór dla reszty społeczeństwa, kierująca jego życiem i określająca lub przynajmniej wpływająca na kierunek jego rozwoju, może być usytuowana w różnych segmentach sfery społecznej i niekoniecznie w oficjalnym establishmentie; szczególne znaczenie jednak przypisywane jest powszechnie elicie politycznej i kulturalnej (intelektualnej)”.¹¹

Kluczowym problemem zauważanym wraz z rozwojem elit politycznych były przebiegające równolegle procesy elityzacji oraz elitaryzacja. Pierwszy jak najbardziej naturalny, będący konsekwencją budowania naturalnego porządku społecznego opartego na autorytetach, o tyle drugi deregulujący zaufanie społeczne do elit oraz wewnętrzną patologizację elit poprzez popieranie negatywnej ekskluzywności grupy i jej hermetyzację w społeczeństwie.

2. Elity samorządowe – próba analizy

Zmiany ustrojowe, które nastąpiły w Polsce po 1989 r. miały istotne znaczenie dla budowy podmiotowości społeczeństwa zarówno w wymiarze ogólnopaństwowym, jak i samorządowym. Powołanie do życia samorządu lokalnego w 1990 r. rozpoczęło budowę samorządowej wspólnoty obywatelskiej opartej na gminie, której umożliwiono decydowanie o własnych sprawach i zarządzanie znaczącą częścią majątku publicznego (komunalnego). W konsekwencji procesów demokratycznych zaczęły kształtować się w Polsce lokalne elity samorządowe, które zwłaszcza w początkach lat 90 XX w. były silnie skorelowane jeszcze z poprzednim systemem politycznym, jednakże w wyniku „drenażu mózgów” zasilone zostały członkami opozycji antysystemowej, ale również osobami dobrze lub bardzo dobrze wykształconymi, deklarującymi swoją apolityczność.¹²

Jak wskazują teoretycy elit, grupa posiadająca władzę polityczną odgrywa kluczową rolę w społeczeństwie. Na poziomie samorządu terytorialnego polityczną

⁸ G.A. Almond, *Harold Dwight Lasswell 1902-1978. Biographical Memoir*. National Academy of Sciences Washington 1987, s. 259. Por. A. Szczudlińska-Kanoś, *Regionalne elity polityczne w Polsce*. Kraków 2013, s. 16-17. Zob. M. Kozub, *Spółeczeństwo i elity. Geneza i rozwój pojęcia elit, analiza wybranych teorii* (w:) Zeszyty Naukowe Koła Nauk Politycznych UJ. Kraków 2010. Zob także: H.D. Lasswell, *Politics – Who Gets What, When, How*, (w:) *Wybór tekstów z socjologii stosunków politycznych*, t. I, Warszawa 1960, s. 135

⁹ A. Szczudlińska-Kanoś, *Regionalne elity...*, op. cit., s. 17

¹⁰ Ibidem, s. 17

¹¹ G. Dutkiewicz, *O pojęciu i istocie zjawiska elit*, „Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych”. Kwartalnik 3/2012, s. 179. Za: W. Sokół, M. Żmigrodzki, *Elity polityczne*, (w:) B. Szmulik, M. Żmigrodzki (red.), *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*. Lublin 2010, s. 455

¹² C. Nowakowski, A. Ptak, *Lokalne elity władzy w Polsce u progu zmian ustrojowych*, „Samorząd Terytorialny” 6/2012, s. 5-16

elitę samorządową można zdefiniować jako grupę osób, która uczestniczy w podejmowaniu decyzji dotyczących funkcjonowania i rozwoju społeczności samorządowej na poziomie lokalnym i regionalnym, biorąca pełną odpowiedzialność za znaczenie, jakość oraz konsekwencje podjętych decyzji w znaczeniu politycznym, finansowo-gospodarczym oraz prawnie-karnym.



Zródło: Opracowanie własne

Według Krzysztofa Mikołajewskiego: „Elity lokalne są swoistego rodzaju peryferiami właściwych elit politycznych, które kształtują zachowania polityczne w skali makro. Można je rozpatrywać w różnych kontekstach, jak np.:

- 1) gradacyjnym jako niski stopień uczestnictwa w elitach władzy,
- 2) terytorialnym jako właściwą i niezależną elitę polityczną ograniczoną danym obszarem,
- 3) autonomicznej współzależności jako koncesjonowaną i autonomiczną elitę o ograniczonym terytorialnie wpływie, stanowiącą część elity władzy w danym społeczeństwie, funkcjonującej na zasadzie subsydiarności”.¹³

Budowa systemu samorządowego weszła w kolejny etap w 1999 r., gdy dołożono dwa kolejne szczeble administracyjne, tj. powiat i województwo samorządowe.¹⁴

Wykrystalizowanie się trójszczeblowego samorządu terytorialnego zakończyło proces budowy organizacyjno-politycznej samorządności lokalnej i regionalnej, jednocześnie dało asumpt do dalszych prac na rzecz rozwoju jednostek samorządu terytorialnego w Polsce. Polski samorząd wszedł w XXI w. z silną pozycją ustrojową,

¹³ K. Mikołajewski, *Mechanizmy wejścia i awansu w elitach lokalnych*, „Res Polticae” 2012, s.117

¹⁴ Mocną pozycję samorządu terytorialnego w Polsce potwierdzono zapisami Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r., gdzie w rozdziale VII zagwarantowano samorządowi nie tylko istotną ustrojową pozycję poprzez nadanie osobowości prawnej oraz ochrony sądowej, ale jednocześnie określono zasady jego funkcjonowania w wymiarze demokratycznym, tj. finansowanie, nadzór, realizacja zadań.

społeczną, co miało się przełożyć również na rolę jst w relacjach z państwem zwłaszcza w obszarze gospodarczym.

Dzisiejszy samorząd terytorialny to: 2478 gmin, w tym 66 miast na prawach powiatu, 314 powiatów i 16 województw.¹⁵ Udział jst w gospodarce narodowej to ok. 14% PKB.¹⁶ Sektor samorządowy to główny usługodawca i inwestor publiczny – wydaje co trzecią publiczną złotówkę (wydatki ogółem to prawie 190 mld zł rocznie, w tym wydatki majątkowe to ok. 44 mld zł rocznie, z kolei wydatki majątkowe państwa to ok. 15 mld zł rocznie).¹⁷ Pomimo niewątpliwie silnej pozycji społeczno-gospodarczej samorządu należy zauważyć, że kosztem ubocznym rozwoju jst jest narastające zadłużenie, które w 2014 r. wyniosło ponad 72 mld złotych (zadłużenie państwa na koniec roku 2014 to prawie 780 mld zł).¹⁸

2.1. Uwarunkowania kształtowania się politycznych elit samorządowych:

2.1.1. Charakterystyka elit samorządowych

Upartyjnienie samorządu terytorialnego w latach 90. XX wieku sprzyjało szybkiej konsolidacji środowisk lokalnych w celu budowania silnych elit samorządowych. O jej przewadze i stopniowej dominacji w środowisku lokalnym przeważały co najmniej dwa czynniki:

- wysoki stopień zorganizowania (upartyjnienia), co odróżniało ją – zgodnie z teorią Gaetano Mosci – od pozostałych członków społeczeństwa,
- mniejszościowy charakter wsparty legitymacją władzy uzyskanej w procedurach demokratycznych umożliwiającą dysponowanie środkami finansowymi zarówno płynącymi z centrali w ramach finansowania partii politycznych przez państwo, jak i możliwościami wykorzystywania – nie zawsze mających uzasadnienie w przepisach prawa – budżetów samorządowych do umacniania swojej pozycji w środowisku lokalnym.

Zdaniem Roberta Putnama elitę należy podzielić na: elitę decyzji i elitę wpływu. Elita decyzyjna składają się z określonych osób lub grup wykonujących mandat społeczny w jst poprzez sprawowanie władzy (decydenci w jst: wójtowie, burmistrzowie, prezydenci, starostowie, marszałkowie województw, radni). Z kolei elita wpływu składa się z osób lub grup, które nie podejmują władczych decyzji w jst, choć ze względu na zajmowaną pozycję w stratyfikacji społecznej, mają wpływ na podejmowane decyzji przez decydentów oraz sposób wprowadzania ich w życie (przedsiębiorcy, proboszczowie parafii, posłowie, wojewodowie, lokalne autorytety – lekarz, nauczyciele, sędziowie).¹⁹

Według Krzysztofa Mikołajewskiego lokalne elity opierają się na sieci formalnych i nieformalnych powiązań i interesów. Elementem scalającym, w przypadku elity politycznej, są przede wszystkim związki służbowe-formalne

¹⁵ <https://administracja.mac.gov.pl/adm/baza-jst/843,Samorzad-terytorialny-w-Polsce.html> (pobrano 16.11.2015 r.)

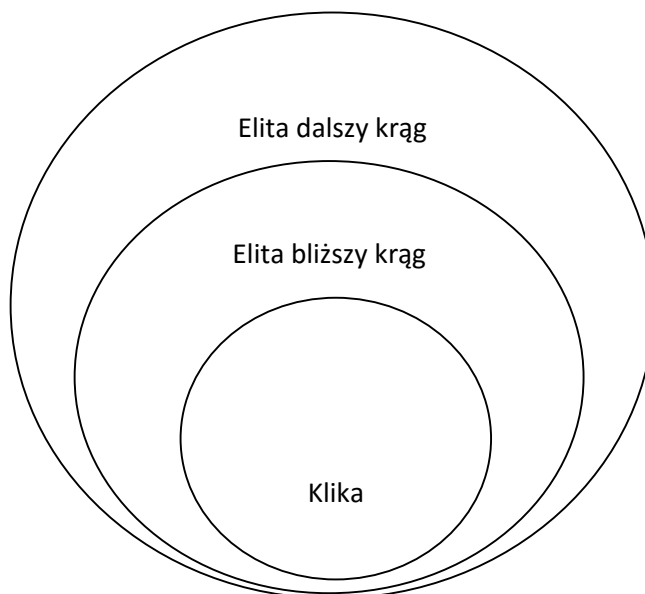
¹⁶ Ocena sytuacji samorządów lokalnych. Opracowanie Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji, <https://mac.gov.pl/files/ocena-sytuacji-samorzadow-lokalnych.pdf> (pobrano 16.11.2015 r.)

¹⁷ Ibidem

¹⁸ <http://www.portalsamorzadowy.pl/prawo-i-finanse/nik-zbadal-zadluzenie-jednostek-samorzadu-terytorialnego,70051.html> (pobrano 16.11.2015 r.)

¹⁹ K. Mikołajewski, *Mechanizmy wejścia i awansu w elitach lokalnych*, „Res Publicae” 2012, s.118. Zob. także: B. Dobek-Ostrowska, *Elity polityczne* (w:) A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Studia z teorii polityki*, t. 2. Wrocław 1998, s. 138

(prezydent, kierownicy jednostek organizacyjnych, komendant policji, przedsiębiorcy), które z czasem stają się podstawą nawiązywania bardziej nieformalnych kontaktów wynikających ze współpracy na polu zawodowym (przysługa, pomoc, itd.).²⁰ Rdzeniem tego systemu, który podlega dalszemu rozszerzeniu jest klika, w której więzi często mają charakter nie tylko przyjacielskich, towarzyski, czy ekonomiczny, ale wręcz rodzinny. W miarę ugruntowania się pozycji elity politycznej następuje proces dołączania się nowych grup bliższych i dalszych, które również chcą być beneficjentem możliwości kontrolowanej dystrybucji dóbr przez klikę.



Źródło: K. Mikołajewski, *Mechanizmy wejścia i awansu w elitach lokalnych*, Res Publicae 2012, s. 118; zob. także: B. Dobek-Ostrowska, *Elity polityczne* (w:) A.W. Jabłoński, L. Sobkowiak (red.), *Studia z teorii polityki*, t. 2. Wrocław 1998, s. 121

W skład bliższego kręgu wchodzi członkowie rodziny, najbliżsi podwładni, przyjaciele, natomiast krąg dalszy tworzą jednostki, które ze względu na swoje predyspozycje (wykształcenie, wiedzę fachową, umiejętności) aspirują do członkostwa w kręgu zaufanych, jednakże nie posiadając – pomimo bycia elementem wpływowym w środowisku samorządowym – bliższych relacji z kliką i jej otoczeniem, w wyniku frustracji wywołanej efektem „szklanego sufitu”, z czasem zaczynają budować, choć nie zawsze jest to projekt udany, alternatywne struktury, które mają być konkurencją dla elity decyzji. Decydenci świadomi takiej sytuacji, również w kontekście postępującej deprawacji własnych struktur, starając się utrzymać przy władzy, realizują mechanizm nazywany przez Roberta Michelsa „amalgamacją nowych przywódców” poprzez wchłonięcie do starych struktur najbardziej aktywnych i merytorycznych oponentów elity wpływu, co odświeża

²⁰ Ibidem, s. 119

i petryfikuje status quo.²¹ Stworzony system ma cechy hermetycznego układu, który co prawda stabilizuje samorządową strukturę społeczną, jednakże ogranicza prawie zupełnie możliwości napływu osób z otoczenia systemu i przyczynia się do utrwalenia oligarchicznego modelu zarządzania wspólnotą samorządową. Powoduje to patologizację instytucji demokratycznych, tj. wyborów, referendum i spadek partycypacji społecznej w życiu samorządu, a w konsekwencji hamowanie procesów budowy społeczeństwa obywatelskiego.

W rzeczywistości przedstawiony powyżej model ulega istotnym modyfikacją ze względu na tworzenie się szeregu elit środowiskowych czy zawodowych ze swoimi silnymi rdzeniami w postaci klik, które pomimo realizacji własnych interesów, akceptują istniejący porządek i wartości. Poza tym taki system zwiększa kanały fluktuacji społecznej jednostek w celu awansu zawodowego.²²

Rozbudowaną strukturę zależności w ramach modelu elita decyzji i wpływu pokazuje poniższy rysunek.



Źródło: Opracowanie własne

²¹ P. Jakubowski, *Elity lokalne w strukturach samorządu terytorialnego* (w:) K. Dąbrowski (red.), *Zarządzanie instytucjami obywatelskimi i samorządowymi*. Warszawa 2013, s. 145-146. Zob. także: A. Pawłowska, *Władza, elity, biurokracja: studium z socjologii polityki*. Lublin 1998, s. 66

²² K. Mikołajewski, *Mechanizmy...*, op. cit., s. 121-122

2.1.2. Rozwój politycznych elit samorządowych w latach 90. XX w.

Rozwój elit samorządowych w Polsce w latach 90. ubiegłego wieku związany był w sposób nierozdzielny z procesami demokratyzacji życia politycznego i społecznego.

Czynnikami pobudzającymi oraz krystalizującymi pozycję oraz wpływ elit samorządowych w tamtym okresie były następujące procesy:

- kształtująca się samodzielność jst zarówno w sferze prawnej, jak i społeczno-gospodarczej w oparciu o nowe akty normatywne lub ich brak w związku z nieobowiązaniem już dotychczasowych przepisów, co rodziło konieczność podejmowania autonomicznych decyzji w samorządzie,
- rozwój „obywatelskości” i „samorządności” poprzez mechanizmy partycypacji społecznej w decyzjach politycznych (budowanie III sektora, wybory samorządowe),
- „efekt świeżości działania”, tzn. entuzjazm w budowaniu nowej rzeczywistości tłumaczący niedoskonałości rzeczywistości i potencjału,
- brak „nadprodukcji legislacyjnej” wynikającej z równoległe przebiegających procesów transformacyjnych na poziomie samorządowym i centralnym, co ograniczało możliwości ingerencji państwa w model decentralizacyjny.

Paradoksalnie część zjawisk pozytywnych mogła również stanowić jednocześnie trudność w budowaniu rzeczywistości samorządowej, ponieważ na wyjąłkowym terenie procesów politycznych i społecznych przeprowadzano różne eksperymenty zmierzające się demokratyzacji państwa i urynkowienia gospodarki, co widoczne było w wydawanych wówczas aktach normatywnych. Jednym z ich przejawów były tzw. „dziury legislacyjne”, czyli braki lub sprzeczności w przepisach prawa. Z jednej strony dawało to swoistą swobodę działania samorządowcom i mniejszą kontrolę państwa, ale z drugiej strony hamowało zmiany ze względu na niejasność i niespójność przepisów, co w przypadku ostrożnych, zapobiegliwych, a przede wszystkim odpowiedzialnych polityków lokalnych i regionalnych utrudniało procesy unowocześniania „oddolnego” państwa. Należy również zauważyć, że entuzjazm nowej władzy samorządowej był w dużej części gaszony przez urzędników średniego i niższego szczebla, dla których ważne było utrzymanie status quo. Poza tym kadra urzędnicza nie była jeszcze przygotowana pod względem prawnym do budowania nowego systemu zarządzania, czego domagali się decydenci na fali euforii przemian demokratycznych. W sukurs negatywnemu stanowisku urzędników szły dość ograniczone możliwości finansowe ówczesnego samorządu, przede wszystkim na inwestycje lokalne i regionalne zaniedbane przez kilkadziesiąt lat centralnego sterowania państwa. Niemniej powyższe zjawiska kompensowane były intensywnością działań ówczesnych liderów samorządowych, którzy z wyraźnym zaangażowaniem budowali swoje zaplecza polityczne. Było to o tyle prostsze w tamtym okresie, ponieważ dominował wówczas model silnego upartyjnienia samorządu. Tym samym decydentami w jst byli zarazem wysoko postawionymi członkami kluczowych dla państwa partii politycznych. Było to symptomatyczne przede wszystkim dla większych ośrodków miejskich, ponieważ w ośrodkach wiejskich czy miejsko-wiejskich opisane procesy zmian, jeśli przebiegały to miały charakter niesystematyczny ze względu na specyficzną strukturę powiązań formalnych i nieformalnych w tym środowisku.